

vredigend is. Hall gooit het over een andere boeg en introduceert voor de vorm van cartesianisme die hij bij Huygens ziet het begrip 'neo-cartesianisme'. Hij probeert aannemelijk te maken dat er tussen 1680 en 1720 zo'n aangepaste en kritische vorm van cartesianisme is ontstaan en dat behalve Huygens ook Leibniz en Malebranche tot die stroming hebben behoord. Ook deze ingreep lijkt mij niet geschikt om het probleem op te lossen, sterker nog, de term 'neo-cartesianisme' versterkt juist het probleem. De kern of de oorzaak van dat probleem ligt namelijk in de onnadenkende wijze waarop in de wetenschapsgeschiedenis met de term cartesianisme is omgesprongen.

Bij de bestudering van de zeventiende-eeuwse natuurwetenschap wordt nog altijd te weinig onderscheid gemaakt tussen enerzijds het cartesianisme en anderzijds het mechanisme, de natuurfilosofie waarvan de leer van Descartes slechts één, zij het een belangrijke, vorm is. Descartes was noch de eerste, noch de enige mechanist uit de zeventiende eeuw. Voor hij met zijn denkbeelden voor de dag kwam, waren er al anderen die een min of meer afgerond mechanistisch wereldbeeld gevormd hadden, dat wil zeggen een wetenschappelijk stelsel waarin alleen materie in beweging en beïnvloeding door contactwerking als verklaringen voor de natuurverschijnselen werden toegelaten. Weliswaar heeft Descartes deze concurrerende mechanisten spoedig op de achtergrond gedrukt, maar toch blijft het onjuist om iedere mechanist uit hoofde van zijn mechanisme ook maar een cartesiaan te noemen. Bij Huygens heeft men dit echter wel gedaan, maar ten onrechte.

Dit wordt duidelijk geïllustreerd in de bijdrage van Snelders over Huygens' opvatting over de materie. De auteur komt tot de conclusie dat Huygens een experimenteel natuuronderzoeker is geweest die de fysica van Descartes als uitgangspunt nam, maar deze aanpaste in de geest van de Franse mechanistische filosoof Gassendi. Wie echter de bijdrage leest, kan niet anders dan concluderen dat juist op die punten waar Huygens de mening van Descartes volgde (het bestaan van subtiele materie en verschillen in de grootte van de materiedeeltjes, zelfs het bestaan van wervels) Descartes' visie niet uniek of origineel was, terwijl op die punten waar Descartes wel origineel was (de identificatie van materie en uitgebreidheid en dus de ontkenning van het vacuum) Huygens Descartes niet volgde. Als Huygens alleen materiedeeltjes, beweging en contactwerkingen in zijn verklaringen wil gebruiken, dan is hij geen typische cartesiaan, zoals Snelders ons wil doen geloven, maar een gewoon, orthodox mechanist.

Wat voor Huygens geldt, zou ook wel eens voor andere natuuronderzoekers kunnen gelden die nu nog als cartesiaan te boek staan. Het cartesianisme in de eigenlijke, specifieke en enig bruikbare betekenis van het woord is misschien, in de natuurwetenschap althans, een veel minder belangrijke stroming geweest dan men altijd gedacht heeft.

K. van Berkel

Alain Cabantous, *La mer et les hommes: pêcheurs et matelots dunkerquois de Louis XIV à la Révolution*, préface de Pierre Deijon (Duinkerke, Fr.: Westhoek-Éditions, 1980, 351 blz., ili., 69 tabellen, 15 grafieken, ISBN: 2903077118).

Zoals de geschiedenis van de industrie lange tijd weinig oog heeft gehad voor de arbeiders, is de zeeman eigenlijk nog steeds de grote onbekende van visserij en zeevaart. De dissertatie (Rijssel, 1978) van A. Cabantous is een van de eerste en op wezenlijke punten beslist geslaagde poging om in antropologisch-historisch perspectief gestalte te geven aan de bevolkingsgroep die van de zee leeft, de *gens de mer*, en wel die van de nauw bij de Nederlandse geschiedenis betrokken stad Duinkerke. Door Lodewijk XIV in 1662 aangekocht,

groeide Duinkerke al gauw uit tot een voorspoedig centrum van kaapvaart; na de bij de vrede van Utrecht bedongen ontmanteling van de vesting heroriënteerde de stedelijke economie zich in de richting van de koloniale handel en de zeevisserij (haring, kabeljauw, later ook de walvisvaart). In het kielzog van Duinkerkes functie als transitohaven en mede ten gevolge van het agrarisch hoog ontwikkelde achterland van de stad, ontstonden er in de benedenstad een groot aantal manufacturen; alleen de tabak gaf in 1789 al emplooi aan 5000 arbeiders, ruim tweemaal zoveel als het totaal aantal varensgezellen. Laatstgenoemde sector was niettemin van wezenlijker belang voor de stedelijke economie en is dan ook terecht het onderwerp van deze studie geworden.

Helaas is vrijwel heel het admiraliteitsarchief van Duinkerke verdwenen, maar aan de hand van de archieven van stad, kamer van koophandel (vanaf 1700) en marine, en van de doop-, trouw- en begraafboeken, heeft A. Cabantous de economische ontwikkeling van de betrokken bedrijfstakken kunnen volgen en met behulp van een gezinsreconstructie van de *gens de mer* de demografische kenmerken ervan nader kunnen bestuderen. Opvallend is de alomtegenwoordige tweedeling van de sector, die aanvankelijk 30% van de bevolking uitmaakte, maar later door de sterke groei van de stad (van 5000 inwoners in 1661 naar 27000 in 1789!) een relatief geringer aandeel kreeg. Aan de ene kant staat de oude kern van de stad: een overwegend lokale vissersbevolking, in gildeverband georganiseerd, endogaam, normalerwijs gehuwd en wel op vrij jonge leeftijd, vrijwel steeds Nederlandstalig en analfabeet (de auteur meent dat de geleidelijke francisering van de elites een remmende invloed heeft gehad op de alfabetisering van de Nederlandstalige autochtonen), het beroep van vader op zoon overleverend, vaak eigenaar van de woning en gemiddeld tweemaal zo vermogend als de matrozen. Hier volkomen naast staat een voortdurend fluctuerende en migrerende, kosmopolitisch gekleurde matrozenbevolking, die op handels- en oorlogsvloot dient. Gewoonlijk van elders afkomstig, is deze exogaam en laat huwend, vaak trouwens ook celibatair, veel minder analfabeet (twee derde van de buitenlandse matrozen kan lezen en schrijven!), voor minder dan 40% uit een varend milieu afkomstig, onbemiddeld en gewoonlijk slechts huurder van een armzalig optrekje. Beide groepen leven naast elkaar en komen zelden met elkaar in aanraking. Dat neemt niet weg dat hun gemeenschappelijk werkterrein, de zee, voor enkele gemeenschappelijke demografische kenmerken aansprakelijk is: bijna 40% van de mannen kwam op zee om, zodat er bijna vijftig jaar verschil in levensverwachting tussen man (gemiddeld zesendertig jaar) en vrouw (gemiddeld negenenvijftig jaar) ontstond, met alle gevolgen van dien voor de gezinnsamenstelling. Overall werd een hoog percentage voorechtelijke concepties (14%) gevonden, waarvan de data gewoonlijk samenvielen met vertrek of terugkeer van de vaart. Belangrijk voor beide groepen was ook de trekarbeid buiten het seizoen, met name naar Zuid- en Noord-Nederland.

Deze belangrijke dissertatie maakt duidelijk hoe diep de invloed van de zee is geweest op het vissers- en matrozenmilieu, zo zelfs dat de auteur van een duidelijke subcultuur van de zeevarende bevolking meent te kunnen spreken. Overigens moet gezegd dat zijn analyse van de sociaal-culturele dimensie (cultureel niveau, religieuze beleving, collectief gedrag) beslist onvoldoende is, terwijl de plaats van de varende bevolking binnen het stadsleven al evenmin uit de verf komt. Zelfs de reders en kapiteins blijven sterk op de achtergrond. In volgende studies zal de auteur hier wellicht uitvoeriger op ingaan. De naamlozen die het lijfelijk risico droegen (en wat voor een risico!) hebben hier in elk geval hun historicus gevonden.

Willem Frijhoff

J. Aalbers, *De Republiek en de vrede van Europa. De buitenlandse politiek van de Republiek der Verenigde Nederlanden na de vrede van Utrecht (1713), voornamelijk gedurende de jaren 1720-1733*, I, *Achtergronden en algemene aspecten* (Historische Studies uitgegeven vanwege het Instituut voor Geschiedenis der Rijksuniversiteit te Utrecht, XXXIX; Groningen: Wolters-Noordhoff/Bouma's Boekhuis, 1980, xi + 441 blz., f65,-, ISBN 90 6243 015 5).

Als het de functie van een handboek mede is lacunes op het terrein der geschiedschrijving te signaleren, dan hebben de auteurs van deel IX van de NAGN (1980) er terecht op gewezen dat de geschiedenis van de buitenlandse politiek gedurende de decennia na 1713 nog geschreven moest worden. Op de valreep kon het hier aan te kondigen werk nog in de literatuurlijst van de NAGN worden opgenomen. Deze Utrechtse dissertatie is opgezet als een tweedelige studie. Ook al heeft het zijn bezwaren zich een oordeel te vormen over een niet- voltooid werk, deze studie heeft zoveel karakter en importantie, dat we enige onzekerheid over het vervolgdeel dat over het beleid zelf zal gaan, voor lief mogen nemen.

In vijf kloeke hoofdstukken heeft de auteur zijn materie ondergebracht. De eerste twee hebben een preliminair karakter. Ze behandelen niet alleen de periode 1713 tot 1720, maar tevens de algemene trekken van het hele tijdsbestek tot het uitbreken van de Poolse successie-oorlog. De auteur schetst met vaste hand de hoofdtekken: het particularisme van de kleine provincies tegenover Holland, dat de uniegedachte nog het meest praktische vorm gaf door het Uniekantoor herhaaldelijk financieel bij te springen, en de problemen met het belastingstelsel (sluikerij, lakse toepassing van algemene voorschriften door stedelijke magistraten). Dit alles in het kader van de uiterst moeilijke toestand der overheidsfinanciën. Niet ten onrechte concludeert Aalbers naar aanleiding van het mislukken van pogingen tot 'redres' in 1721: 'Zo was de Staat arm ondanks de grote particuliere kapitaalrijkdom'. In het tweede hoofdstuk zet de auteur de twee strategieën uiteen die men ten aanzien van de buitenlandse politiek kon volgen. Enerzijds een onthoudingspolitiek ingegeven door het feit dat men zich realiseerde dat de Republiek niet meer dan een bijrol speelde, en opgelegd door de financiële noodzaak een welvaartspolitiek te voeren. En anderzijds een zekerheidspolitiek die het accent legde op de actieve verzekering van de vrede tegen de territoriale aspiraties die monarchen nu eenmaal koesterden. Ter handhaving van het evenwicht in de machtsbalans en ter verzekering van de vrede, in het bijzonder na het beëindigen van de Noordse Oorlog (1721), wilde men complementaire, defensieve allianties aangaan, zonder blokvorming te veroorzaken. Hoe realiteit en ideaal met elkaar botsten bleek al in 1725 toen de keizer en het Spaanse hof elkaar vonden.

De uitwerking van deze algemene aspecten geschiedt in de drie volgende hoofdstukken. Het derde kapittel toont in finesse hoe het nodige 'redres' der financiën werd geblokkeerd door de strijdigheid van belangen - met name van de Hollandse steden - en het vereiste van eenparigheid van stemmen. Op zichzelf is dit geen novum. Wel is nieuw de gedetailleerde wijze waarop de auteur de praktische problemen en hun oplossing laat zien - bijvoorbeeld aan de hand van de discussies over het ambtgeld. Daardoor is het mogelijk nuanceren in het bekende beeld aan te brengen. Interessant is bijvoorbeeld de analyse van het tijdelijke bondgenootschap van de kleine Hollandse steden onder leiding van A. van Hoey met Dordrecht en Haarlem, gericht tegen de invloed van Amsterdam. Aalbers komt op grond daarvan tot een relativering van de teneur van Porta's werk *Joan en Gerrit Corver* (1975) betreffende de overgrote invloed van Amsterdam. Aalbers toont hier duidelijk de grenzen van (92 en 181; op 126 merkt toch ook onze auteur de grote macht van die stad aan als 'de meer normale toestand'). Aalbers nuanceert, terecht lijkt me, het beeld dat van